

Recenzije.

Alfons Lehmen S. I.: Lehrbuch der Philosophie auf aristotelisch-scholastischer Grundlage zum Gebrauche an Höheren Lehranstalten und zum Selbstunterricht. Vierter (Schluss) Band: Moralphilosophie. Herder, Freiburg i. Br. 1909. 2. izd. XX—354 str. Cijena K 5'28.

To djelo, koje u četiri svezaka obradjuje cijelu filozofiju, predoduje jedinstveni i skopljeni svjetovni nazor. Temelji su mu aristoteličko-skolastički, ali se obazire na moderne nazore i na sigurne rezultate novijih istraživanja. Osobite su prednosti toga djela, što je jasno i pregledno, k tomu je argumentacija solidna a pobijanje protivnika stvarno.

Četvrti je svezak izvrstan uvod u toli razgranjenu moralnu znanost. U njem su jasno i točno označeni temeljni potezi u svim smjerovima na čudorednom polju, te omogućuje čitaoca, da se može u pojedinim pitanjima lako orijentirati.

Prvi dio, koji obuhvaća općenitu moralnu filozofiju, raspravlja o zadnjoj svrsi čovjeka, o moralitetu ljudskih čina, o naravnom čudorednom zakonu te svršava sa naukom o pravu. Drugi dio, po-

sebna moralna filozofija, bavi se u prvoj knjizi sa naukom o dužnostima čovjeka spram Boga, spram sebe i bližnjega te sa naukom o privatnom vlasništvu. Druga knjiga sadržaje nauku o društvu: obitelj, država. Osobita je pomnja posvećena nauci o privatnom vlasništvu. Prikaz i pobijanje socijalizma je vrsno.

Novo je izdanje prošireno osobito u nekim partijama kao o zaprekama slobodnog djelovanja, o normi čudoredja, o savršenoj sankciji zakona, o odnošaju države spram vjere, o moralnim sistemima.

Monizam i kršćanstvo. Poglavlje iz vjerske filozofije. Čitao u svečanoj sjednici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. ožujka 1909. pravi član Dr. Gjurio Arnold.¹ Členi akademak ogleda iznajprije skupine monističkih bojovnika: Häckela, Bölschea, Trinea, Hartmanna (A. Drews), Nitzschea (Horneffer), Comtea (Buisson, Lechartier, Le Roy, Ardigo, Marchesini, Guastella). Vrsta ih u tri vrste: 1. oni, što se oslanjaju na prirodne nauke, na kauzalitet i teoriju evo-

¹ Vidi Rad Jugosl. akad. knjiga 178 str. 225—238.

lucije; 2. oni, što polaze sa romantičkog, estetičkog i umjetničkog shvatanja prirode; 3. oni, što se upiru na pozitivizam i pesimizam. Svi se podudaraju u težnji, da pobiju kršć. nazor o svijetu. Glavni je u borbi prirodoslovni monizam. On tvrdi, da prirodne znanosti, osobito njeni principi: kauzalitet i evolucija, čine kršćanstvo iluzornim. Pisac istražuje te principe monizma i pokazuje prostom analizom tih principa, kako oni nesamo ne dokazuju monizma, već kako baš ti principi vode do mira izmeđju vjere i znanosti, ako ih shvatimo istinski, a ne monistički.

Monizam nije utvrđeni posljedak znanstvenoga istraživanja. Empirijske znanosti obragjuju iskustvo, a monizam je sistem tvrdnja, koje iskustvo prekoračuju. Uzrok je pojavama transcendentan i ne može biti predmetom iskustva. Zato je i monizam, kad govori o zadnjem uzroku svijeta i čovjeka, samo hipoteza te se uzalud izdaje protiv vjere kao da je tobože čista znanost. Princip kauzaliteta je aksiom (ne iskustvo), da duh uzmogne spoznati i shvatiti prirodu. Razlog je tomu aksiomu (nekakvi oblik razuma) u stvarima samim, u kojima vladaju ista pravila, koja i u duhu. Tako nas same stvari pute na neku objektivnu inteligenciju, koja mora da je uredila svu tu realnost. — „I tako se evo vjera prikazuje najdubljim korjenom snažnoga duševnoga života i najjačim bedemom protiv znanstvenoga i etičnoga skepticizma“ (str. 230.). — Mehaničko shvatanje svijeta ne može se pojmiti bez svršnosti i

gospodstva duha nad prirodom (Hertwig, Reinke). Jednako je nepojatno prvotno postanje organizma sa čisto fizikalno kemičkoga stajališta. Tu ne pomaže ni Mayerov energetički zakon. — Uzmimo još slobodu volje, bez koje nema općene zakonitosti, i eto nas u: dualizmu. Dualizam je jedinstven pogled na svijet, jer jedinstvenost traži da nam se sve pojave očituju u kontinualnoj i kauzalnoj svezi, a nipošto ne traži, da pojave budu ista vrste ili što više da budu jedne. — Što se tiče evolucije, valja ju razlikovati od transformacije i descendencije (od darvinizma). Darwinizam pripada povijesti (Fleischmann, Kassowitz, Driesch, Hertwig, Reinke). Za evolucijom pristaju gotovo sve nauke, i teolozi (Wasmann). Tim ipak „nije ništa odlučeno ni glede sveze čovjeka s ostalim živim bićima ni glede osobite razlike izmeđju njih.“ Čovjek je jedini došao do svijesti, do govora, do vjere, do duševne povijesti. Savršenije fizičko ustrojstvo ne prati i savršeniji tehnički psihički razvoj. Već to može biti uporište za vjeru u nemrlost duše. — Evolucija na području povijesti ne ukida apsolutnog značaja ni svrhunatavnog početka kršćanstva, kako misle monisti. Pojam razvoja ne traži, da taj razvoj bude beskrajan, već jedino da bude napredan. Može dakle u razvoju nadoći pojava, koju druga pojava ne iznjenjuje, jer je razvoj postigao svoj završetak. Tako misao evolucije ne pobija tvrdnje „da je vjerska povijest u kršćanstvu svoju posljednju svrhu polučila“, kršćanstvo je apsolutnog značaja.

Evolucija nalazi neposredne pojave, koje su uzrok ili uvjet dalj-

njem razvoju. Zadnji uzrok je uvijek otet iskustvenom istraživanju prirodnih nauka. Zato ako se i nagju povodi razvoju vjerske svijesti čovjeka, time nije jošte ništa odlučeno protiv zadnjeg uzroka, protiv kauzaliteta vrhovne inteligencije — protiv svrhunaravnosti kršćanstva.

Ovako teorija. I praksa se, vele, protivi kršćanstvu — završuje naučenjak. Kršćanstvo, tvrde, da je transcendentno, protivno životu, kulturi . . . Istina, kršćanstvo je po svojoj biti transcendentno, jer diže ovaj svijet nad materiju, dajući mu nazor o drugom vječnom svijetu. Ali tim kršćanstvo ne obara čuvstva zavičajnosti za ovu zemlju, kao što ni putovanje u tugjini ne uništava misli na domovinu. Otvoreni grob dokazuje, da se ovdje ne možemo udomiti. No onda ili nemamo zavičaja ili nam je zavičaj zapravo u vječnosti. Tim se ne omalovažuju zemaljske stvari. Naprotiv. Zemaljske stvari dobivaju svoju pravu vrijednost istom onda, kad ih promatramo sub specie aeternitatis. Bez toga su ništa, jer su kratkotrajne, a vrijede, koliko im vrijednosti daje mašta. No kad ih uzimamo u svezi sa vječnosti, onda se riješavaju ništavila i stječu realnost, koja im je bila potrebna. Zemaljske su stvari pomagala na putu u vječnost. „Tako kršćanstvo nesamo da ne poriče, nego baš ustvrgjuje život. Ona je pače najjača tvrdnja života, što je uopće ima.“ (str. 236). — I kulturi daje istom kršćanstvo njeno pravo značenje. Realnost pripada apstraktnom pojmu kulture tek u snošaju prema čovjeku. Što vrijedi čovjek (ne čovječanstvo —

jer i to je apstrakcija), to vrijedi kultura. Ako je čovjek, zastupnik kulture, ništetna sjena ili plahival, koji gine bez traga i glasa, onda je ništetna i sva kultura. „Pravo značenje može kulturi dati samo kršćanstvo, jer ono smatra kulturu životnim radom takih duševnih sila, koje pute na vječnost“ (237). Kultura bez pomisli na vječnost promeće se ubrzo u pesimizam (*Χερείασις πεισιδάνατος*). To potvrgjuje svagdanje iskustvo „da se obožavanje života svršava danas ponajviše negacijom njegovom.“ — Tako „ono što znamo, ne daje povoda borbi protiv kršćanskoga shvatanja svijeta“ (238).

Ovaj prikaz rasprave učenoga akademika pokazuje sam sobom, kako autor originalno, jezgrovito, lako i jasno postavlja i riješava zadani problem. Upravo je očito, kako zdravo umovanje i prava znanost vode k Bogu i kršćanstvu. Kad bi nam učeni filozof htio onako pred učenim svijetom razglobiti još po koje poglavlje iz vjerske filozofije! Bilo bi Bogu na slavu, narodu na korist, njemu na čast!

Dr. F. Barac.

Kršćanska apologetika O. W. Deviviera. II. dio. Kad je izašao prvi dio važne te i glasovite apologetike, s veseljem i nekom nestrpljivosti izgledali smo da nam se poda i drugi dio. Radošlav Katalinić nastavio je prijevod i sretno dovršio. Knjižara Sjemeništa — Spljet izdala je i taj dio. Prvi je dio dokazao jasno i nepobitno, da je kršćanska vjera doista božanskoga izvora, podrijetla; drugi ovaj nužno koraka dalje, naprijed, pa dosljedno pita: gdje ćemo naći to pravo kršćanstvo? — i na to pitanje